

Наталія Малиновська

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА РІЗНОВИДИ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ БАЗИ В ДОСЛІДЖЕННІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

The article describes such basic science component of international relations as methodological base and main problems of its formation. As it is known the institutionalization of science began recently, methods are borrowed from related sciences. There are methods of general, explicative, constructive and prognostic research group. Each of the proposed method has its own specific and a threat to the knowledge. There is a risk of loss reality by researcher that leads to distortion of the future and undermines the credibility of science in general. The general problem is typical for all methods, it's the impossibility to verify the results and then scientists must rely on the correctness choice of methodological, objectivity and wisdom.

Теорія міжнародних відносин, як і інші науки, має широкий спектр методів, принципів та методологій. Вивчення будь-якої події, явища, процесу перш за все залежить від раціонального вибору методології та комплексного вивчення об'єкта.

Головна причина звернення науки до методу й методології полягає в тому, щоб дотримуватися досить суворих правил і прийомів під час дослідження явищ і процесів; роздумів над підсумками спостережень і виведення на їх підставі певних висновків; перегляду раніше сформульованих положень і висновків чи в бік відмови від них, часткового корегування, чи подальшого розвитку. Наявність таких правил і їх суворе дотримання дають можливість порівняти, сумістити, перевірити результати окремих спостережень, досліджень, роздумів¹.

Теорія міжнародних відносин є відносно молодою наукою, вона не має у своєму арсеналі набору власних методів дослідження. Як і більшість суспільних наук, теорія міжнародних відносин проводить селекцію та адаптує щодо свого об'єкта загальнонаукові методи і методи інших дисциплін. Упродовж тривалого часу політичній науці дорікали нездатністю самостійно створювати теорії. Внаслідок цього в багатьох політологів склався своєрідний комплекс меншовартості. Він знаходив прояв або у відмові займатися теорією взагалі, або в оцінці політологічних досліджень як допоміжних, для побудови філософських або соціологічних теорій політики². На

¹ Троян, С.С. (2000). *Вступ до теорії міжнародних відносин*. Київ: НМЦВО, 94.

² Култаєва, М. (2008). Німецька політична думка у пошуках методологічного оновлення. *Філософська думка*, 5. Київ: НАН України, 37.

думку М. Мальського, на етапі гетерогенізму науки навряд чи варто очікувати власних наукових методів¹. При цьому П. Циганков звертає увагу на те, що кожен дослідник зазвичай використовує свій улюблений метод, який корегується, доповнюється і збагачується відповідно до наявних умов та інструментарію. Застосування того чи іншого методу залежить від об'єкта, завдань дослідження та наявності матеріальних засобів. Звідси випливає неоднозначне розуміння дефініції «метод». Він означає як суму прийомів, засобів і процедур дослідження наукою свого предмета, так і сукупність уже наявного знання. Маючи самостійне значення, проблема методу одночасно тісно пов'язана з аналітичною і практичною роллю теорії, яка також відіграє і роль метода².

Питання будь-якої науки починається з виокремлення проблеми метода: як отримати нові знання і як їх застосовувати в практичній діяльності. Методологічні підходи політичної науки, у тому числі міжнародних відносин, будуються навколо трьох аспектів:

- відокремлення дослідницької позиції від морально-ціннісних суджень чи особистих поглядів;
- використання аналітичних прийомів і процедур, які є загальними для всіх соціальних наук, що відіграють вирішальну роль у встановленні й подальшому розгляді фактів;
- прагнення до систематизації – вироблення загальних підходів і побудова моделей, які полегшують відкриття «законів».

Одночасно більшість дослідників теорії міжнародних відносин сходяться на тому, що процес зародження нового знання є питанням епістемології та онтології. Дискусія про те, що є «пізнаною реальністю» міжнародних відносин, онтологічна за змістом. Роберт Кокс вважає, що онтологія є початком будь-якого дослідження, оскільки неможливо визначити проблему у світовій політиці без попереднього конструювання певної базової структури, що складається з важливих елементів і форми суттєвих зв'язків між ними³. Під час дослідження міжнародних відносин важливо враховувати той факт, що дослідники використовують у своєму арсеналі різні методи, позаяк не існує єдино вірної думки щодо селекції методології. Отже, на виході ми отримуємо позитивний досвід використання різних методів та на основі цього наукові роздуми дослідників. Тому роз-

¹ Мальських, М.З., Мацяк М.М. (2007). *Теорія міжнародних відносин*. Київ: Знання.

² Цыганков, П.А. (1996). *Международные отношения*. Москва: Новая школа, 74.

³ Мальських, М.З., Мацяк, М.М. (2007). *Теорія міжнародних відносин*. Київ: Знання, 52.

глядаючи різновиди теоретичного та емпіричного рівнів дослідження, необхідно пам'ятати про різноманітність методів міжнародних відносин.

Беручи до уваги висновки Р. Арона, у фундаментальному плані вивчення міжнародних відносин вимагає поєднання таких підходів, які спираються на теорію (дослідження сутності, специфіки основних рушійних сил цього особливого роду суспільних відносин), соціологію (пошуки детермінант і закономірностей, які визначають його зміни й еволюцію), історію (фактичний розвиток міжнародних відносин у процесі зміни епох і поколінь, які дозволяють знаходити аналогії і винятки) і праксеологію (аналіз процесу підготовки, прийняття і реалізації міжнародно-політичного рішення). У прикладному плані йдеться про вивчення фактів, пояснення існуючого становища, прогнозування подальшої еволюції ситуації, підготовку рішення і прийняття рішення¹. На думку Дж. Васкеза, «як в емпіричній, так і в нормативній сфері аналізу відсутні перевірені та точні методи оцінки теорій. Неможливість здійснити оцінку теорій у науковій та практичній площинах зводить до нуля зусилля щодо накопичення знань та гальмує дослідницький процес»².

У цьому дослідженні важливе місце посідають праці західного наукового кола, зокрема французького. Це викликано тим, що саме в країнах Західної Європи та у Сполучених Штатах були зосереджені центри досліджень у першій половині ХХ століття. Історично розвиток досліджень став реакцією на європейські проблеми і бере початок з умов, коли Європа панувала над всією світовою системою³. Одночасно необхідно розуміти та зважати на небезпеку зосередження наукового кола в певній географічній площині. Це несе загрозу одностороннього сприйняття науки, аналізу процесів і явищ, недостовірних результатів прогнозування, а відповідно ставить під питання цінність науки як такої.

На думку науковця І. Валлерстайна, у науці існує загроза євроцентризму, яка виявляється в п'ятьох площинах:

1) Історіографія. Європейське домінування обґрунтовується за допомогою апеляцій до значимості європейських досягнень.

¹ Цыганков, П.А. (1996). *Международные отношения*. Москва: Новая школа.

² Мальський, М.З., Мороз, Ю.М., Кучик, О.С. (2010). *Міжнародні відносини: Історія. Теорія. Економіка*. Київ: Знання, 53.

³ Валерстайн, І. Багатоликий європоцентризм. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. <<http://www.ji.lviv.ua/n39texts/wallerstein1.htm>> (2014, листопад, 17).

2) Універсалізм. Наука відтіснила філософію, ставши найбільш авторитетним методом пізнання й посіла місце арбітра в суспільствознавчих суперечках.

3) Цивілізація. Сам термін становить протилежність первісності або варварству. Цивілізація ототожнюється з розвитком технологій, зростаюча незалежність «індивіда» від інших соціальних суб'єктів, відмова від бруталності в повсякденному житті, зменшення масштабів або звуження сфери застосування насильства.

4) Орієнталізм. Ґрунтується на передумові правдивості християнської доктрини та розглядається як інструмент виправдання домінуючого статусу Європи, як важливий ідеологічний доказ на користь імперської ролі Європи в сучасній світовій системі.

5) Прогрес. Це поняття зберегло свою значимість і доволі легко замінило категорію цивілізації через більш імпозантний вигляд. Ідея прогресу виглядає виключно європейською ідеєю, а тому стає жертвою боротьби з євроцентризмом. Ця боротьба виглядає досить непослідовною, якщо брати до уваги прагнення мешканців незахідного світу приписати прогрес цілому світові чи його частині, яка скидає з рахунків Європу, але не прогрес¹.

Неврахування цих загроз породжує сумніви в достовірності даних у науці, може стати перепорою у виконанні головних завдань науки та порушити її принципи об'єктивності й неупередженості.

Загальні методи дослідження, що застосовуються в теорії міжнародних відносин, можна поділити на загальні, експлікативні, конструктивні та прогнозні. Більшість нижчезрозглянутих методів цих груп використовується під час проведення даного дослідження, як декілька одночасно методів, так і в одиничному порядку. Це дає можливість різнобічно підійти до вивчення об'єкта, використовуючи різні джерела інформації.

Найпростіші прийоми та способи вивчення належать до загальних методів та характерні для різних наукових дисциплін. До них належать спостереження, вивчення документів, порівняння². Важливими є останні два методи. Наукову цінність мають результати аналізу офіційних документів, зокрема інформація про офіційні візити французьких діячів до країн арабського регіону, укладені договори, підписані декларації, подальші заяви глав держав та урядів. Важливим є розбір концепцій зовнішньої політики, зокрема вій-

¹ Валерстайн, І. Багатоликий європоцентризм. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. <<http://www.ji.lviv.ua/n39texts/wallerstein1.htm>> (2014, листопад, 17).

² Мальських, М.З., Мацяк М.М. (2007). *Теорія міжнародних відносин*. Київ: Знання, 56-57.

ськової, яка анонсує стратегію держави на наступні десятиліття та впливає на вибір зовнішньої політики.

Представники компаративізму найчастіше використовують сьогодні такі види дослідження, як «case-study», бінарне, регіональне, тематичне, крос-національне і крос-темпоральне порівняння¹. Проте, на думку Дж. Сарторі, більшість «методологічної» літератури насправді присвячена технологіям проведення опитувань і соціальній статистиці та має віддалене відношення до сфери ключових інтересів «методології» – до проблем логічної структури і процедури наукового дослідження. У фундаментальному значенні методологія неможлива без логосу та роздумів про мислення, позаяк можна бути хорошим дослідником та обробником даних, але залишатися несвідомим мислителем². У міжнародних відносинах порівнянню піддають історичні епохи, конкретні події, які відбувалися в різних країнах. Тут має місце історія та похідний від неї історичний метод. Історична наука комплексно підходить до вивчення міжнародних відносин із позиції їх практичної організації, якомога оптимальшого використання існуючих можливостей і наявних засобів. Причина звернення історичної науки до методології полягає в тому, щоб дотримуватися суворих правил і прийомів: по-перше, дослідження явищ і процесів; по-друге, роздумів над підсумками досліджень і виведення на їх підставі певних висновків; по-третє, перегляду раніше сформульованих положень і висновків чи то в бік відмови від них, часткового корегування, або подальшого розвитку³.

Важливість вивчення історії в міжнародних відносинах підкреслює американський політолог Р. Кокс. Він пропонує дивитися на історію не в сенсі того, що трапилося в минулому, а як спосіб розуміння процесів, які відбуваються у світі. Схожі погляди історичного матеріалізму він знаходить в Р. Коллінгвуда, який говорив як про «ззовні», так і «всередині» історичні події. Коли позитивістський підхід дивиться на те, що трапилося по класифікації, збору подій, і робить висновки на основі цього, він дивиться ззовні. Акцент на внутрішню подію полягає в розумінні значення речей у період ро-

¹ Кармазіна, М. (2006). Становлення і розвиток порівняльної методології в політичних дослідженнях. *Політичний менеджмент*, 5. 6.

² Сарторі, Дж. (2003). Искажение концептов в сравнительной политологии. *Електронная библиотека Twirpx.com*. <<http://www.twirpx.com/file/650116>> (2014, листопад, 18).

³ Герасимчук, Т.Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин. *Електронна версія журналу «Історичний журнал»*. <<http://www.histans.com/JournALL/journal/2006/5/12.pdf>> (2014, листопад, 18).

зумових процесів людей, які діяли, і в їх розумінні структури відносин, у яких вони жили. Розуміння історії в цих умовах полягає в тому, що дає сенс подій. На думку Р. Кокса, завдання історика полягає в реконструкції історичних структур у власному розумі та в розумінні, що учасники роблять і які наслідки це може мати. Історик повинен зрозуміти, як учасники в межах тієї чи іншої структури можуть думати в рамках конкретного розуміння, властивого їхньому часу та місцю. Історичний світогляд означає сприймати речі, що відбуваються в історичному контексті в цілому. Теорія виходить з практики та досвіду, а досвід пов'язаний із часом та місцем. Теорія є частиною історії. Дослідник повинен поставити себе вище за історичні обставини, які висуває історія¹.

Групи прийомів та способів дослідження, що мають аналітичний характер, відзначаються точністю і конкретністю, представляють експлікативні методи. Сюди належать контент-аналіз, івент-аналіз, когнітивне картування, метод індикаторів і статистичний². Ці методи мають за мету аналітичну обробку інформації. Суть контент-аналізу полягає в систематичному виділенні й фіксації окремих одиниць тексту, квантифікації окремих одиниць тексту, квантифікації отриманих даних і подальшій інтерпретації результатів з метою оцінки і прогнозування дій політичних акторів. Івент-аналіз спрямований на обробку інформації, яка показує, хто говорить або робить, що говорить або робить, щодо кого і коли говорить і робить. Когнітивне картування зосереджується на особливостях організації, динаміки і формування знань людини про оточуючий світ. Це пояснює поведінку особистості в різних ситуаціях та допомагає спрогнозувати вибір, який зробить політик³. У дослідженні дана група методів має особливе значення, позаяк промови політичних діячів, заяви в засобах масової інформації, звіти про політичну діяльність часто несуть приховані повідомлення політичним опонентам, впливають на політичну мову представників інших держав, а тому дозволяє передбачити можливий розвиток подій, тривалість домовленостей, подальше майбутнє міждержавної співпраці.

¹ Schouten, P. (2009). 'Theory Talk #37: Robert Cox on World Orders, Historical Change, and the Purpose of Theory in International Relations', *Theory Talks*. <<http://www.theory-talks.org/2010/03/theory-talk-37.html>> (2014, листопад, 18).

² Мальських, М.З., Мацях, М.М. (2007). *Теорія міжнародних відносин*. Київ: Знання, 57-58.

³ Муковський, І.Т. Міщенко, А.Г., Шевченко, М.М. (2012). *Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах*. Київ: Кондор, 170.

Слабкістю теорії міжнародних відносин до сьогодні є відсутність науково апробованої експлантаційної теорії, що цілісно, несуперечливо та аргументовано пояснює сутність міжнародних явищ і процесів. Відсутність такого чіткого розуміння звужує можливість широкого застосування сучасних наукових методів та підходів до дослідження. Створені до цього часу моделі базуються на аналізі сотень змінних, що визначають найрізноманітніші ситуації в міжнародних відносинах, але разом із тим не привели до очікуваних результатів, передусім з огляду на методологічну і теоретичну слабкість закладеного в них розуміння міжнародних відносин¹.

Можливість ідеалізованого відтворення реальності, що дозволяє дослідникові зосередитися на істотних особливостях об'єкта дослідження, належить до конструктивних методів. Сюди входять експеримент, моделювання, системний метод². Досить часто системний підхід змішують із системним аналізом, а останній ототожнюють з кількісним (математичним) аналізом. У дійсності поняття «система», «системний підхід», «системний аналіз», «кількісний аналіз» суттєво відрізняються між собою, позаяк мають власну якісну специфіку, свою історію формування та розвиток. У конкретних системних дослідженнях вони можуть злитися разом, але це більше випадковість, аніж правило³. Беручи за основу загальну теорію систем у системному аналізі, М. Каплан конструює абстрактні теоретичні моделі, які сприяють кращому розумінню міжнародної реальності. Виходячи з переконання, що аналіз можливих міжнародних систем передбачає вивчення обставин і умов, у яких кожна з них може існувати і трансформуватися в систему іншого типу, він порушує питання про те, чому та чи інша система розвивається, як вона функціонує, через які причини занепадає. Серед міжнародних систем розрізняють також глобальну, загальну і приватну системи. Будь-яка приватна система входить як складовий елемент у глобальну міжнародну систему і вступає з нею в більшу чи меншу взаємодію. Тому приватні міжнародні системи, як правило, називають підсистемами, маючи на увазі існування більш широкої системи. Іноді таку характеристику підсистеми опускають, наполягаючи на тому, що існують

¹ Мальський, М.З., Мороз, Ю.М., Кучик, О.С. (2010). *Міжнародні відносини: Історія. Теорія. Економіка*. Київ: Знання.

² Мальський, М.З., Мороз, Ю.М., Кучик, О.С. (2010). *Міжнародні відносини: Історія. Теорія. Економіка*. Київ: Знання, 133.

³ Гришин, А.В., Никольський, Н.М. (1982). *Системный анализ и диалог с ЭВМ в исследовании междурнародных отношений. Некоторые вопросы теории и опыта*. Москва: Международные отношения, 122.

тільки приватні міжнародні системи. Те, що називають глобальною міжнародною системою, становить собою не більше ніж їх оточення чи середовище¹.

Особливе місце в базі методологічних досліджень варто відвести четвертій групі – прогнозуванню, позаяк особливістю й одним із головних завдань аналізу міжнародних відносин є прогноз міждержавних політичних подій, ситуацій, відносин та прийняття відповідних рішень. Сюди належать такі методи, як дельфійський, та побудова сценаріїв.

У політичній науці основними об'єктами прогнозування є політична система і політичний процес, а також їхні окремі компоненти і суб'єкти. Відповідно до цього політичний прогноз – це вірогідне, науково обґрунтоване судження про можливі стани політичних систем, процесів і суб'єктів у майбутньому, тенденції їх розвитку².

Із метою створення нової науки на кшталт «філософії майбутнього» 1943 року німецький соціолог О. Флехтгайм увів термін «футурологія» в науковий обіг. Учений розглядав футурологію як науку, вільну від будь-яких ідеологічних і соціально-утопічних доктрин, як галузь суспільствознавства, завданням якої є розробка концепцій майбутнього людства, перспектив розвитку соціальних процесів. Особливістю футурологічних концепцій, починаючи з 1960-х років, стало ототожнення футурології з науковим прогнозуванням і оформлення її як спеціального наукового напрямку в працях «Комісії 2000 року» при Американській академії мистецтв і наук під головуванням Д. Белла, а також у доповідях Римського клубу. Таке зближення, з точки зору соціологічних наук, закономірно, позаяк «між ними не існує жорстокого розмежування, і загальні спостереження, які стосуються футурології, підходять для прогнозування». Останнім часом поняття «футурологія» найчастіше вживається як образний синонім прогностики і прогнозування, що позначає всю сукупність літератури про майбутнє³.

До проблематики політичного прогнозування майбутнього належать як глобальні питання, що охоплюють великі регіони й людство в цілому, так і локальні, але не менш складні проблеми в різнома-

¹ Цыганкова, П.А (2002). *Хрестоматия*. Москва: Гардарики, 215, 238.

² Ахременко, А.С. (2006). *Политический анализ и прогнозирование*. Москва: Гардарики, 23.

³ Горбатенко, В. (2004). Еволюція футуроорієнтованого потенціалу суспільно-політичної думки. *Політичний менеджмент*, 4, 52.

нітних сферах людської діяльності¹. Вітчизняний науковець І. Муковський визначає геополітичне прогнозування як процес розробки наукового обґрунтованого судження на засадах геополітики про можливі варіанти розвитку політичних подій міжнародного життя в майбутньому, альтернативні шляхи і терміни їх здійснення, а також визначення конкретних рекомендацій для практичної діяльності в умовах взаємодії суб'єктів міжнародних відносин. Прогнозування зміни геополітичних відносин базується на аналізі тенденцій їх розвитку². Процес творення теорій, оновлення їхнього методологічного арсеналу належить розглядати в широкому контексті, що відповідає реаліям політичної глобалізації, а тому зумовлює спрямованість, діапазон та характер політичного мислення. Попри глобалізаційні тенденції в сучасному політичному мисленні, що знаходять прояв у концентруванні зусиль науковців на спільних тематичних блоках, існують стильові відмінності, зумовлені національною традицією і ментальністю вчених. У добу глобалізації ці риси зазнають нівелювання, але зберігають притаманність у роботі політологів³.

Крім того, сьогодні актуальною є теза про вихід геоекономічного простору на панівні позиції у стратегічній ієрархії, що складається з трьох головних просторів: геополітичного, геоекономічного і геостратегічного (воєнно-стратегічного). Саме тут визріває нова роль зовнішньої політики та компонентів військової політики, місце останньої у стратегічному балансі сил та інтересів, які дедалі більше від геополітичних переходять до геоекономічних. Разом із тим міжнародні відносини держав індустріальної цивілізації і сьогодні продовжують ґрунтуватися на геополітичній парадигмі, яка передбачає захист національних інтересів, що розглядається як недопущення іноземного втручання у внутрішні справи, забезпечення непорушності національних політичних та економічних кордонів⁴. Саме національні інтереси спричиняють трансформацію міжнародних відносин. Найчастіше інтереси поділяють на егоїстичні, альтруїстські та екзистенційні, спрямовані на самозбереження. Подібна класифікація та характеристика окремих із наведених

¹ Горбатенко, В.П., Бутовська, І.О. (2005). *Політичне прогнозування*. Київ: МАУП, 54.

² Муковський, І.Т. Міщенко, А.Г., Шевченко, М.М. (2012). *Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах*. Київ: Кондор, 126.

³ Култаєва, М. (2008). Німецька політична думка у пошуках методологічного оновлення. *Філософська думка*, 5. Київ: НАН України, 38.

⁴ Муковський, І.Т. Міщенко, А.Г., Шевченко, М.М. (2012). *Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах*. Київ: Кондор, 127.

груп інтересів знаходиться в працях А. Волферса, М. Каплана, В. ван Дікса, Р. Вендзеля, К. Дойча та інших дослідників. Виходячи з даної схеми, А. Волферс виокремив три групи цілей зовнішньої політики національної держави: 1) національної експансії, що полягає в прагненні до зміни статус-кво в міжнародному середовищі; 2) національної безпеки, намаганні зберегти існуючий статус-кво; 3) національного самозречення, відмова від реалізації національних інтересів на користь універсальних інтересів міжнародного співтовариства¹. Також національні інтереси можна систематизувати залежно від критеріїв відмінності інтересів, для прикладу їх значущості, за часом та тривалістю їх реалізації чи інших характеристик.

Розглядаючи глобальне моделювання як достатньо ефективний інструмент дослідження, науковець Д. Гвішіані звертає увагу на необхідність розуміння його меж і обмежень. Одні з найбільших труднощів, які виникають при глобальному моделюванні, впливають з високого рівня дезагрегації моделі. Великий обсяг інформації і велика кількість параметрів при глобальному моделюванні призводять до створення такої міри важкості моделі, що виникає ризик перейти так званий «інтерпретаційний поріг», тобто втратити здатність реально сприймати й оцінювати ці результати. І навпаки, надмірно агреговані показники і моделі, на них побудовані, можуть привести до «проекції в майбутнє сьогоднішнього дня», його тенденцій, структур, взаємозв'язків і уявлень. При короткострокових і середньострокових прогнозах така проекція може бути виправдана, але для довготривалих прогнозів це може призвести до спотворення майбутнього і до заперечення, небачення можливих якісних змін у майбутньому порівняно із сьогоднішнім днем².

Існує велика кількість як загальних, так і вузькоорієнтованих методів соціального прогнозування. Австрійський футуролог Еріх Янч нараховує до 200 методів попри те, що цей перелік не вважається вичерпним³. Їх можна поділити на три основні групи: методи екстраполяції, експертні оцінки і моделювання.

Методи екстраполяції – це сукупність пізнавальних прийомів і засобів наукового передбачення, яке базується на відносній

¹ Мальських, М.З., Мацяк, М.М. (2007). *Теорія міжнародних відносин*. Київ: Знання, 155.

² Гришин, А.В., Никольський, Н.М. (1982). *Системний аналіз і діалог з ЕВМ в дослідженні міжнародних відносин. деякі питання теорії і практики*. Москва: Міжнародні відносини, 124-125.

³ Горбатенко, В.П., Бутовська, І.О. (2005). *Політичне прогнозування*. Київ: МАУП, 33.

стабільності тенденцій розвитку в минулому, теперішньому і майбутньому.

Експертні оцінки – це сукупність методів прогнозування, що базуються на систематизованих опитуваннях висококваліфікованих фахівців у галузі дослідження суспільних процесів і подальшій обробці отриманих результатів. Їх використовують у супертривалому і невизначено-далекому прогнозуванні, коли інші методи не можуть дати переконливі результати.

Моделювання – це спрощене математичне уявлення про певний суспільний процес.

Підхід до розробки прогнозу – це не елемент передбачення, а різноманітний тип методики, який визначається особливостями об'єктів прогнозування¹. Вирішальну роль у забезпеченні результату політичного прогнозування відіграє оптимізація добору методів, які становлять арсенал цього наукового напрямку. Основне завдання дослідника полягає в тому, щоб визначити можливу сферу використання кожного методу і вибрати найефективніший у кожному конкретному разі, оскільки вибір певного методу прогнозування політичних процесів залежить від мети, термінів і часу, відведеного на розроблення прогнозів².

Отже, можна виділити такі підходи до прогнозування майбутнього:

– Аналітико-якісний підхід до майбутнього пов'язаний із неформалізованим якісним аналізом результатів і факторів розвитку, орієнтований перш за все на експертні оцінки конкретними людьми з їхнім певним життєвим і професійним досвідом.

– Аналітико-емпіричний підхід виражається в аналізі статистичних даних, фактів, емпірично спостерігаючих параметрів об'єкта прогнозу.

– Ресурсний підхід полягає в оцінці можливостей розвитку об'єкта прогнозу на основі аналізу умов його реального функціонування.

– Програмно-цільовий підхід – це оцінка перспектив розвитку об'єкта прогнозу, виходячи із соціально заданих потреб і програмних цілей.

¹ Косолапов, В.В. (1981). *Методология социального прогнозирования*. Киев: Вища школа, 127, 134.

² Горбатенко, В.П., Бутовська, І.О. (2005). *Політичне прогнозування*. Київ: МАУП, 33.

– Системно-кібернетичний підхід полягає у вивченні об'єкта прогнозу як складної відкритої і самокеруючої системи, яка має «входи» і «виходи».

– Генетичний підхід базується на аналізі постійних і змінних параметрів зростання об'єкта прогнозу.

– Нормативний підхід полягає в дослідженні об'єкта прогнозу з позиції його заданих норм зростання, без урахування ресурсних чи інших обмежень¹.

Одночасно існує небезпека захоплення прогнозами. Російський учений Віктор Косолапов звертає увагу на небезпеку переродження футурології у «футурократію», можливість, використовуючи витончену техніку, формування «футурологічної свідомості», нав'язування людству ідей заздалегідь запланованого майбутнього². Іншою небезпекою політичного прогнозування є втрата розуміння похибки дослідження. Жодна майбутня стадія політичного процесу – настання тих чи інших подій, ситуацій – не може бути передбачена з вірогідністю, що дорівнює одиниці. Завжди існує спектр альтернативних майбутніх станів політичного об'єкта, які можуть бути актуалізовані з певною мірою вірогідності. Метою політичного прогнозування зовсім не є точне передбачення настання конкретних подій, більше того, постановка такого роду утопічної мети свідчить про нерозуміння аналітиком фундаментальних характеристик політичної реальності³.

Таким чином, важливою є селекція методологічної бази відповідно до поставлених дослідником завдань. На вибір методологічної бази впливає наявна джерельна база дослідника. Її різноманітність забезпечує можливість використання цілого арсеналу методологічної бази та підвищує достовірність результатів дослідження.

Отже, можна зробити деякі висновки. Вищерозглянуті аспекти мають важливе значення, позаяк поставлені завдання визначають вибір методологічної бази, відповідно від останньої залежить достовірність отриманих результатів. Важливе значення має об'єктивність, тверезість та розум дослідника. Під час роботи необхідно пам'ятати про відповідальність та важливість збереження цінності науки. Методологія міжнародних відносин містить широкий

¹ Косолапов, В.В. (1981). *Методология социального прогнозирования*. Киев: Вища школа, 139.

² Косолапов, В.В., Гончаренко, А.Н. (1987). *XXI век в зеркале футурологи*. Москва: Мысль, 18.

³ Ахременко, А.С. (2006). *Политический анализ и прогнозирование*. Москва: Гардарики, 25.

спектр теоретичних, аналітичних, практичних та інших видів груп методів. Від раціонального підходу дослідника залежить вибір методів, бо їх велика сукупність може негативно відобразитися на результатах. Дослідникові також варто взяти до уваги, що не кожне дослідження приречено на науковість та визнання, не кожен прогноз повинен втілюватися. Неправильне використання методології спотворює науку та підриває до неї суспільну довіру.

Особливість міжнародних відносин як науки полягає в її нестабільності. За короткий період інституціалізації наука зазнала декілька криз та серйозної критики щодо розвитку. На неї впливає реальний стан міжнародних відносин, політичних подій. Реагування на них, невідставання, можливість прогнозів та аналіз прийнятих рішень є зовсім не вичерпним переліком поставлених завдань методології міжнародних відносин. Дилема полягає в незбігу розвитку науки та подій, що відбуваються.

Іншою важливою умовою дослідження є вірний підбір джерельної бази, позаяк аналіз односторонньої сторони питання, врахування позицій частини учасників, вибіркового та непідкріпленого обґрунтування вибір документів, виступів, зустрічей, інших об'єктів дослідження можуть показати частковий результат або його викривлення чи недостовірність. Відповідальність дослідника передує успішності його роботи.

Література:

1. Ахременко, А.С. (2006). *Политический анализ и прогнозирование*. Москва: Гардарики.
2. Валерстайн, І. Багатоликий європоцентризм. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. <<http://www.ji.lviv.ua/n39texts/wallerstein1.htm>> (2014, листопад, 17).
3. Герасимчук, Т.Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин. *Електронна версія журналу «Історичний журнал»*. <<http://www.histans.com/JournALL/journal/2006/5/12.pdf>> (2014, листопад, 18).
4. Горбатенко, В. (2004). Еволюція футуроорієнтованого потенціалу суспільно-політичної думки. *Політичний менеджмент*, 4, 52.
5. Горбатенко, В.П., Бутовська, І.О. (2005). *Політичне прогнозування*. Київ: МАУП.
6. Гришин, А.В., Никольський, Н.М. (1982). *Системный анализ и диалог с ЭВМ в исследовании междурнародных отношений. Некоторые вопросы теории и опыта*. Москва: Международные отношения.
7. Кармазіна, М. (2006). Становлення і розвиток порівняльної методології в політичних дослідженнях. *Політичний менеджмент*, 5, 6.
8. Косолапов, В.В. (1981). *Методология социального прогнозирования*. Киев: Вища школа, 127, 134.

9. Косолапов, В.В., Гончаренко, А.Н. (1987). *XXI век в зеркале футурологи*. Москва: Мысль, 18.
10. Култаева, М. (2008). Німецька політична думка у пошуках методологічного оновлення. *Філософська думка*, 5. Київ: НАН України.
11. Мальський, М.З., Мороз, Ю.М., Кучик, О.С. (2010). *Міжнародні відносини: Історія. Теорія. Економіка*. Київ: Знання.
12. Мальських, М.З., Мацяк М.М. (2007). *Теорія міжнародних відносин*. Київ: Знання.
13. Муковський, І.Т. Міщенко, А.Г., Шевченко, М.М. (2012). *Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах*. Київ: Кондор.
14. Сартори, Дж. (2003). Искажение концептов в сравнительной политологии. *Електронна бібліотека Twirpx.com*. <<http://www.twirpx.com/file/650116>> (2014, листопад, 18).
15. Троян, С.С. (2000). *Вступ до теорії міжнародних відносин*. Київ: НМЦВО, 94.
16. Цыганков, П.А. (1996). *Международные отношения*. Москва: Новая школа.
17. Цыганкова, П.А (2002). *Хрестоматія*. Москва: Гардарики, 215, 238.
18. Schouten, P. (2009). 'Theory Talk #37: Robert Cox on World Orders, Historical Change, and the Purpose of Theory in International Relations', *Theory Talks*. <<http://www.theory-talks.org/2010/03/theory-talk-37.html>> (2014, листопад, 18).